

Trends in de tuinbouw

A. Calus • Directeur, POVLT Beitem-Rumbeke

Situering arealen en evoluties

Tabel 1 geeft de areaalevoluties van de belangrijkste tuinbouwvakken gedurende de jongste 15 jaar. Het areaal groenten in open lucht is continu gestegen, maar de laatste drie jaar is er een duidelijke stagnatie opgetreden. Dit heeft vooral te maken met de terugloop van het areaal **industriegroenten** als gevolg van het stijgend aanbod op de internationale markt en de weinig rendabele contractprijzen voor de teler.

Het areaal **aardbeien** fluctueert nogal, maar heeft - zeker in West-Vlaanderen - een forse groei gekend de jongste tien jaar in de combinatie open lucht - plastic - glasteelt. Er zijn heel wat gespecialiseerde bedrijven met 'jaarrondteelt' ontstaan.

De oppervlakte **sierteelt** is in Vlaanderen vrij stabiel, maar in West-Vlaanderen zien we een quasi continue groei die vooral te verklaren is door de sterke uitbreiding van de potchrysanthen. Ook het areaal **boomkwekerij** is gedurende 15 jaar nogal wat toegenomen, zowel in Vlaanderen als in West-Vlaanderen. De jongste jaren stijgt vooral de productie van sierplanten; dit kan niet gezegd worden voor bos- of fruitplantgoed.

De **fruitteelt** toont een licht stijgende tendens, waar de stagnatie of terugloop van appelteelt gecompenseerd wordt door de toename van de perenteelt. Klein fruit (zoals teelt van frambozen en braambessen) groeit bestendig en geeft als nichemarkt mogelijkheden voor een beperkt aantal bedrijven.

Wat de **teelten onder glas of plastic** (tabel 2) betreft zien we in de periode 1990-2000 een vrij constante groei, maar de jongste vijf jaar is er een terugloop op Vlaams niveau en een stagnatie binnen West-Vlaanderen. Op de onderliggende problematiek wat betreft ruimtelijk-

Tuinbouw is de verzamelnaam voor de productie van groenten, fruit, boomkwekerij en sierteelt. Tuinbouw staat voor een intensief productiegebeuren, vaak arbeidsintensief, en voor de teelten onder beschutting (glas, plastic), eveneens kapitaalsintensief. In Vlaanderen worden 633.769 ha beteeld, 7,77% hiervan wordt ingenomen door tuinbouwgewassen in open lucht, op 0,34% gebeurt tuinbouwproductie onder afdekking. Voor West-Vlaanderen zijn deze cijfers respectievelijk 213.412 ha, 8,48% en 0,23% (NIS). De tuinbouw in België vertegenwoordigt bij benadering een productiewaarde op jaarbasis tussen 1.530 en 1.575 miljoen euro. Grosso modo 50% wordt gerealiseerd via de groenteteelt, 20% via fruitproductie en 30% via sierteeltproductie. De Belgische zelfvoorzieningsgraad voor groenten ligt op circa 130%, voor fruit is dit ongeveer 80%. Behoudens wat akkerbouwmatige groenten is de tuinbouw vooral een Vlaamse aangelegenheid.

Tabel 1
Areeal tuinbouwteelten in open lucht (in aren)

		1990	1995	2000	2004
Groenten totaal	Vlaanderen	2.088.554	2.188.307	2.488.092	2.663.225
	West-Vlaanderen	1.274.517	1.412.650	1.607.802	1.675.024

waarvan

Industrie-groenten	Vlaanderen	1.094.111	1.153.024	1.473.360	1.871.916
	West-Vlaanderen	868.037	900.645	1.085.690	1.318.354
Aarbeien	Vlaanderen	57.441	82.832	97.474	91.679
	West-Vlaanderen	5.442	4.472	5.703	6.038
Sierteelt	Vlaanderen	100.456	108.280	100.010	101.278
	West-Vlaanderen	15.207	17.273	21.199	27.123
Boom-kwekerij	Vlaanderen	264.418	307.252	374.366	394.973
	West-Vlaanderen	35.516	43.463	46.315	49.943
Fruitteelt	Vlaanderen	1.125.137	1.327.276	1.469.448	1.508.812
	West-Vlaanderen	27.221	38.211	37.090	41.200
Klein fruit (bessen e.d.)	Vlaanderen	7.928	7.962	11.316	17.115
	West-Vlaanderen	186	208	249	1.203

Bron: NIS

Tabel 2
Areeal teelten onder afdekking (aren)

		1990	1995	2000	2004
Totaal serres	Vlaanderen	191.833	212.754	227.134	218.564
	West-Vlaanderen	33.093	41.011	48.484	48.573

waarvan

Plantgoed/zaadteelt	Vlaanderen	8.737	11.077	6.014	7.671
	West-Vlaanderen	2.592	3.900	3.069	4.041
Verse groenten	Vlaanderen	94.882	90.066	100.344	113.797
	West-Vlaanderen	21.341	18.832	23.804	29.939
Sierteelt	Vlaanderen	56.535	61.760	63.127	63.307
	West-Vlaanderen	4.539	6.184	8.889	10.080
Boom-kwekerij	Vlaanderen	1.349	3.805	6.923	8.163
	West-Vlaanderen	188	415	1.337	1.547
Fruitteelt	Vlaanderen	15.869	18.006	21.004	25.557
	West-Vlaanderen	1.146	1.749	1.978	2.950

waarvan

Aarbeien	Vlaanderen	10.856	14.371	17.540	21.407
	West-Vlaanderen	1.136	1.736	1.843	2.684

Bron: NIS

De tuinbouwsector is volop bezig met duurzaam waterbeheer. Foto: Het plaatsen van een actief slibstelsysteem voor het zuiveren van afvalwater.

Tabel 3
Teeltoppervlakten (m²)

		1990	1995	2000	2004
Paddestoelen	Vlaanderen	191.939	204.535	189.608	169.300
	West-Vlaanderen	108.524	109.698	106.870	86.600
Witloof, grondteelt	Vlaanderen	996.621	428.726	192.255	170.500
	West-Vlaanderen	119.791	63.254	28.019	54.200
Witloof, hydrocultuur	Vlaanderen	126.417	85.744	85.598	81.300
	West-Vlaanderen	68.517	51.270	26.630	26.600

Bron: NIS

ke ordening, wisselende rendabiliteit van teelten en de loonlast komen we verder terug. Voor diverse teeltgroepen, namelijk verse groenten, boomkwekerij en fruitteelt (vooral aardbeien) onder glas, stellen we in de periode 1990–2005 een continue groei vast, zowel in Vlaanderen als in West-Vlaanderen. Sierteelt is het jongste decennium eerder gestabiliseerd in Vlaanderen, maar binnen West-Vlaanderen gaat de groei door, vooral de perk- en balkonplanten doen het hier goed.

Opvallend is dat op Vlaams niveau de verhouding areaal substraatteelt versus areaal grondteelt voor glasgroenten ongeveer 90% is. In West-Vlaanderen ligt dit tussen 15 en 20%. Dit is vooral gekoppeld aan het grote belang van de bladgroenteteelt, zoals sla, andijvie, veldsla, ... (grondteelt) in West-Vlaanderen, waar relatief minder tomaten (substraatteelt) gekweekt worden.

Twee sectoren die het de jongste jaren zeer moeilijk hebben, zijn de **champignonsector** en de **witloofsector**. Beide sectoren zijn binnen West-Vlaanderen relatief belangrijk (in de top 5 qua jaaromzet binnen de REO Veiling).

De champignonsector (tabel 3) wordt geconfronteerd met een verschroeiende internationale concurrentie, onder meer uit Polen en Taiwan), en is vooral het slachtoffer van de loonkost. Deze malaise is gestart na de val van de Berlijnse muur en zet zich de jongste jaren zeer snel door.

Het aantal bedrijven in België is teruggelopen van 135 tot ongeveer 80 momenteel.

De witloofteelt situeert zich vooral in Frankrijk, België en Nederland. De lage rendabiliteit is het gevolg van de (te) lage verkoopprijzen, die hun oorsprong vinden in een te hoge productie in relatie tot de vraag en afzetmogelijkheden. De interesse voor deze teelt vanwege de akkerbouwboeren in Noord-Frankrijk, die een alternatief zoeken voor de weinig rendabele graanteelt, is hier niet vreemd aan. De sector kampt met gebrek aan verjonging en innovatie.

Prijsvorming, afzetstructuren, afzetmarkten

Vanuit de Europese landbouwpolitiek is er quasi geen beïnvloeding van de prijsvorming van tuinbouwproducten. Groenten, fruit en sierteeltproducten circuleren in een vrije (wereld)markt, quasi zonder grenzen of belemmeringen. Dit impliceert grote prijsvariëaties in functie van vraag en aanbod. De grote mobiliteit op wereldvlak resulteert erin dat gebrek of schaarste bijna niet meer voorkomt. Ook het seizoensgebonden karakter van de voedingsmiddelen valt meer en meer weg.

In de vermarkting van **verse groenten en fruit** in Vlaanderen spelen veilingen en handel hun rol. In 2004 hadden de Belgische tuinbouwveilingen een omzet van 630 miljoen euro (57% groenten, 43% fruit). De REO Veiling realiseerde een omzet van 109 miljoen euro in 2004, in 2003 was dit zelfs 142 miljoen euro. Deze twee (REO) cijfers concretiseren de impact van de variabele prijzen en dit terwijl de volu-

meomzet in 2004 zelfs toegenomen is.

De **groenten voor verwerking** worden 'op contract' geteeld tegen afgesproken prijzen. De *Vegebe*-diepvriesbedrijven in België realiseren 795.000 ton diepgevroren producten (Unilet 2005). Dit is meer dan 30% van de Europese diepvriesgroenteproductie, waarmee ze koploper zijn in Europa. Door diverse verwervingen hebben onze diepvriesbedrijven stilaan een netwerk van fabrieken in de buurlanden, waardoor seizoensgebonden risico's ook aanzienlijk meer beheersbaar worden.

De afzet van de **sierteelt** blijft weinig gestructureerd en loopt via handelsbedrijven en/of de Nederlandse veiling.

De impact van de grootwinkelbedrijven op de vermarkting wordt steeds groter; specifieke kwaliteitseisen, vraag naar grote en uniforme loten, korte leveringstijden, specifieke aanbiedvormen en steeds scherpere prijzen zetten de rendabiliteit van de productie sterk onder druk.

E-commerce en kopen op afstand doen steeds meer hun intrede.

Om een groter stuk van de keten terug naar zich toe te halen starten bedrijven / producentengroepen zelf met versnijden van groenten, zelf verpakken en dergelijke meer. Fruittelers gaan bijvoorbeeld zelf fruitsap persen. De thuisverkoop gaat in stijgende lijn.

De vraag naar specifieke kwaliteitscontroles en -labels (soms landgebonden) stijgt bestendig. Voorbeelden zijn *BRC*, *Qund S*, *EurepGAP*. Deze labels komen boven op de bestaande controles, zoals *Flandria* voor de verse groenten. In het kader van autocontrole en voedselveiligheid worden straks alle groenten- en fruitbedrijven via *Vegaplan* gekeurd en gecertificeerd. Onnodig te stellen dat al deze controles de productielasten opvoeren, maar wellicht noodzakelijk zijn om de afzetkansen te verhogen. Het succes van het Vlaamse 'Tomabel'-label bewijst dat zelfs privé-initiatieven die goed onderbouwd zijn, lonend kunnen zijn.

■ Een concreet voorbeeld van mechanisatie in de tuinbouwsector is deze witloof-oogstrobot.

■ Watergiftesysteem met sensoren, waarbij de plant zelf de signalen genereert wanneer er water moet verstrekt worden. De ontwikkeling van deze zogenaamde 'sprekende plant' is bijna praktijkrijp voor serres.

Kansen, opportuniteiten, bedreigingen voor de tuinbouwsector

• Arbeid

Niettegenstaande er de laatste jaren via mogelijkheden van interim-arbeid, 'plukkaarten' en seizoensarbeid inspanningen gedaan zijn, is het duidelijk dat het vinden van voldoende en betaalbare arbeidskrachten op piekmomenten een rem vormt op de ontwikkeling van de tuinbouw en het doorgroeien van bedrijven.

De tewerkstellingsmodaliteiten van Poolse arbeiders in de Duitse groentesector is in belangrijke mate concurrentievervalsend voor onze bedrijven en dit in een eenge-maakt Europa... Sterker nog in 2004 was de loonkost in Polen voor het plukken van champignons 1,31 euro/uur en in België 7,59 euro/uur. Het gevolg hiervan is een productiekostprijsverschil van 50 eurocent per kg champignons. Dit is, gezien de lage transportkosten over langere afstanden, voor onze sector niet overbrugbaar. Enige hoop is dat deze ongelijke situatie van korte duur zou zijn. Enkele jaren overbruggen kan wellicht voor financieel gezonde bedrijven, maar lang mag dit niet duren.

• Kapitaal

Voorals in de glastuinbouw dient heel wat geïnvesteerd te worden. De glasbedrijven startten met 1 ha glas, maar groeien momenteel door naar 2 à 3 ha. Naargelang de specialisatie wordt per ha 625.000 tot 1 miljoen euro geïnvesteerd.

Probleem wordt straks - zeker voor familiale bedrijven - de mogelijkheid tot overname door een jonge starter. Andere ondernemingsvormen dringen zich op in deze kapitaalsintensieve sectoren.

• Ruimtelijke ordening

Voorals vestiging van serres is een heet hangijzer op het vlak van het bekomen van de bouwvergunning. Waar op het platteland worden nog serres toegelaten? Kunnen bestaande bedrijven omschakelen en/of uitbreiden met glas? Er is steeds meer vraag naar glastuinbouwzones, momenteel nog als proefproject, om nieuwe glasbedrijven onder te brengen. Voorde-

len zijn de beperking van de maatschappelijke (visuele) hinder, het benutten van gemeenschappelijke voorzieningen (energie, waterzuivering, ...), betere ontsluiting van de wegen. Nadelen kunnen zijn: de grondprijzen, gebrek aan groeimogelijkheden, toename milieu- en ziektedruk.

• Energie

Gezien de hoge energieprijzen wordt druk geëxperimenteerd met nieuwe concepten of besparingsmogelijkheden. Het concept 'gesloten kas' staat in Nederland erg in de kijker. Ook warmteopslag in de bodem tijdens de zomer om deze warmte 's winters te benutten is een ander proefconcept.

• Water

'Water' wordt hét probleem voor de komende decennia: Opvang, recuperatie, besparing, zuivering en hergebruik zijn hier aan de orde. Zo is onderzoeksmatig een watergiftesysteem met sensoren in ontwikkeling, 'de sprekende plant' genoemd (een project van het IWT, Ugent enPOVLT), waar de plant zelf de signalen genereert wanneer er water moet verstrekt worden. Straks zal dit systeem praktijkrijp zijn voor de serres.

• Arbeidsbesparing, mechanisatie, ergonomie

De dure loonkosten nopen om maximaal arbeid door mechanisatie te vervangen. Concrete projecten lopen bijvoorbeeld in de champignonsector waar men andere plukmethodes - tot zelfs robotisering - uittest. In de witloofteelt worden systemen ontwikkeld waarbij de wortelen in roosters ingetafeld worden zodat ze later mechanisch kunnen geoogst worden, wat heel wat oogstwerk bespaart. In grotere bedrijven zijn interne, geautomatiseerde transportsystemen gecombineerd met rolbanen en roltafels aan de orde. Belangrijk aspect en *bottleneck* voor het welslagen van de mechanisering is steeds het behoud van kwaliteit van de producten.

• Teelttechniek

In het kader van duurzame bedrijfsvoering worden steeds meer ziekte waarnemings- en waarschuwingssystemen ingevoerd. Aansluitend worden er expertsystemen voor advies ontwikkeld. Stilaan komen DNA-technieken en satellietbeelden ter

beschikking die veel vroeger ziekten kunnen aanwijzen of identificeren.

In de praktijk worden de kringlopen omtrent water, energie en voedingsstoffen steeds meer gesloten. Een belangrijk knelpunt voor de teler blijft namelijk het ontbreken - of zeer krap aanwezig zijn - van erkende gewasbeschermingsmiddelen, vooral voor de kleinere (in areaal) teelten. De grote gefusioneerde fyto-bedrijven denken op wereldschaal en willen de kosten voor weinig rendabele erkenningen niet meer dragen. ■

¹ Zie ook reportage over de REO Veiling verder in dit nummer.

² Zie ook artikel "Duurzame glastuinbouw in Vlaanderen", p. 13-17.

Besluit

De tuinbouwsector is voor Vlaanderen en voor West-Vlaanderen een belangrijke, arbeidsintensieve en toekomstgerichte sector. Op het vlak van teelttechniek en kwaliteitszorg lopen we voorop; er zitten veel consumenten in de ruime omgeving en groenten en fruit zijn bevorderlijk voor ieders gezondheid.

De problemen voor doorgroei en ontwikkeling situeren zich vooral op het vlak van behoud van rendabiliteit, van loonkosten, van het vinden van arbeidskrachten en van concrete beslissingen op het vlak van ruimtelijke ordening.

Wellicht treedt straks een nieuwe intra-Europese stabilisatie van lonen en levensduurte op, zodat de voornaamste knelpunten kunnen opgeruimd worden en de toekomst voor meerdere sectoren weer rooskleuriger wordt.